

VÁROSEMBER

Péntek Orsolya: Vénusz jegyében

Az elmúlt közel másfél évtizedben több történelmi regény is felidézte Pécs egy-egy korszakát: például Horváth Viktor a *Török tikörben* a hódoltság világát, P. Horváth Tamás trilógiája a Zsolnay család történetét és vele az iparosodó várost, Vámos Miklós könyve, a *Hattyúk dala* pedig a város jelenig vezető történetét.

Péntek Orsolya is ez utóbbi lehetőséget választotta. A jelenből induló és a jelenbe vezető egyes szám első személyű esszéisztikus kezdet, illetve az elbeszélőt szereplőként is megjelenítő regényzárlat nagy ívű történelmi szálát fog közre. A medialitás segítségével is elválasztott, dőlt betűvel szedett Irem, Róma, Zágráb, Pécs címet viselő fejezetek személyes elbeszélője az otthon/otthontalanság kettősségére épít, s ez a regény szereplői számára is alapvető kérdést jelent. Janus Pannonius visszavágyódik Itáliába, mert „[s]ohasem fogja megérteni őket, akiket egykor az övéinek hitt, és ők sohasem fogják megérteni őt, akit idegenként fogadtak” (116.). A Számkivetett Róma felől, Janus Itália felől tekint Pécsre, a városban filozófiát tanító Johann von Delling pedig éppen fordítva, egy idő után „már nem Pécsre nézte a hazája felől, hanem a hazáját Pécs felől” (216.).

A személyes hangvételi kezdet megalapozza a regény történelemszemléletét meghatározó, az egykori Római Birodalomra építő alapkonceptiót: „Akármerre mentem, a birodalom belül maradtam, amit igen jól ismertem Konstantinápolytól Londonig és Aquincumtól Lisszabonig. A limest nemigen léptem át. Amivel dolgom volt, az itt volt, a birodalom egykori határain belül” (13.). Ebből emelkedik ki azután a „délnek fordult magyar világról” alkotott elképzelés, amely a pécsi egyetemen is oktató neves klasszika-filológus, Kerényi Károly nevéhez köthető.¹ Kerényi azt hangsúlyozta, hogy „Pécsnek és Baranyának antik multja van s kívánatos, hogy ezzel a multtal való szoros kapcsolatát meg is őrizzék”.² A regény világában az is megtörténhet, hogy feltűnik Kerényi alakja, aki gúnyos megjegyzést fűz az írásait nagyra tartó Milan gondolataihoz: műkedvelő történész? Milan válasza – „Egyszerűen olvasó ember vagyok” (283.) – lehetővé teszi a perspektívaváltást, e nézőpontból láthatóvá válik a saját világába zárkózó tudós (elképzel) emberi gyengesége. A jelenet arra is jó példa lehet, hogy a szerző mindvégig megtartja a finom egyensúlyt a város történetének nevezetes szereplői – például Janus Pannonius, Gázi Kászim pasa, Klimó György – és a velük közeli vagy távoli kapcsolatban álló hétköznapi hősök között.

¹ Vö. Havasréti József: A „Táj” és a „Szellem”. Kerényi Károly és a pécsi egyetem (1934–1940). In: Uő.: *Ráolvasás. Irodalmi tanulmányok és kritikák*. Kronosz, Pécs, 2022, 88–117.

² Erzsébet Tudományegyetem Tanácsulési Jegyzőkönyvei, 1609/1938–39.

Kalligram Kiadó
Budapest, 2022
352 oldal, 4990 Ft

Az epikai alaptényezők közül a regényben kiemelt szerepet kap a locus és a tempus. Aki kívül kerül a város határán, az kívül kerül a regény világán is. Története csak akkor folytatódhat, ha ő maga visszatér, vagy visszatér valaki, aki jól emlékszik rá. A regénybeli város ugyanakkor nemcsak földrajzi és időbeli koordináták által meghatározott, hanem sajátos személyiségjegyekkel bír, a város-ember megszemélyesítés formálja. A *Vénusz jegyében* cím éppen ezért tökéletes választás. Ennek forrása Evlia cselebi, a 17. századi török utazó korabeli városleírása, aki szerint Eflátún (Platón) itt nyugszik egy rózsakertben, s hozzá kapcsolja a város horoszkópját. Platón ugyanis a muszlimok között nem elsősorban filozófusként volt ismert, hanem mágikus hatalmáról és orvosi képességéről, valamint asztrológiai tudásáról. Platón szavai szerint „e város építményei alapjának a sorsa a mérleg jegyében, a Vénusz levegős házában van”.³ A regénybeli Száműzött elbeszélése szerint ez az egyetlen hely, amely Rómán kívül teljes egészében az ő születésekor is uralkodó Vénusz bolygó jegyében áll. Az ember és az univerzum kapcsolatára épülő asztrológia a hely és az idő koordinátái segítségével rajzolja meg a jellemet és a jövőt. Az idő kapcsolódik a helyhez és fordítva, sajátos kronotoposzként működik: „Kétszeresen is a szűz jegyében jártak, hónap szerint is, és a térben is, a kertnek azon a pontján ültek, amelyet az ő csillagainak kellett volna őriznie, ha ugyan őrizték valaha” – idézi a regény Janus Pannonius gondolatait. A különböző történelmi korszakokat megrajzoló fejezetek egy-egy égitest uralkodásához kötődnek, s a történet végül a Föld jegyével zárul. A város sorsát azonban végigkíséri Vénusz, a sugárzó szépség és az egyensúly megteremtésének lehetősége. Vénusz uralkodásához köthető a Pécs iránt érzett vágy és szerelem, amely a város-ember metafora továbbbírásaként is értelmezhető. Ennek példája lehet, amikor az északra induló Johann von Delling megáll a város határában: „Csak ekkor telt meg a szíve ismeretlen vágyódással, édes fájdalommal és sóvárgással az iránt, amit elveszített, mégsem nézett vissza” (217.).

Péntek Orsolya a római kori Sopianae-ból indítja Pécs történetét. Hiszen amint a regény egyik szereplője megjegyzi: „A maguk városa... öregebb, mint az ország, amelyben van” (213.). Az első fejezeteket meghatározó kozmikus időt az évszakok változása, az apai névvel jelzett, egymást követő generációk végtelennek tűnő, ismétlődő sora jelzi: „Petrusnak hívták a nagyapját, és Paulusnak annak az apját, és megint csak Petrusnak Paulus apját, és így végig az időben, addig a pontig, amikor a város a magyar király városa lett” (80.). Ezt követően a történelmi idő jellemzi és a történelmi események határozzák meg Pécs és lakói sorsát.

Bár alapszerkezete megmarad, a városkép mégis változik. Eltűnnek és feltűnnek szimbolikus és funkcionális jelentőséggel bíró terek, épületek. A szereplők mentális térképe nem összeegyeztethető egymással: „És tudod, hol volt a Zsolnayak vegyes kereskedése? Az Obadics-házban. Nem tudom, melyik az Obadics-ház, elképzelek hát egy házat ott a fő téren. A kádi csorgója itt volt, ezen helyen. A sétatér ott van ma is. A piac, de melyik piac?” (328.).

A regény világát kulturális és időbeli viszonylagosság jellemzi. Más jelent a szereplők számára Sopianae, Quinque Ecclesiae, Fünfkirchen, Pečuj és Pécs, nézőpontfüggő, hogy ki számít ellenségnek és kik a barbárok. Az Idrisz tanítványául szegődő „kék szemű fiú” rájön, hogy két Pécs létezik egy időben. Az egyik, amit az oszmánok és Kászim, a másik, amelyet a malomszegiek látnak. Nincs közöttük átjárhatóság (161–162.). A város mozaikként létezik, lakóinak vallási, etnikai, társadalmi megosztottsága a valódi és/vagy szimbolikus megosztottságot erősíti.⁴ A történelmi események olykor választás elé állítják a

³ Sudár Balázs: *Pécs 1663-ban. Evlia cselebi és az első részletes városleírás* – Források Pécs történetéből 4. Pécs, Kronosz, Pécs, 2012., 83.

⁴ Wilhelm Gábor: *Kognitív térképek és városrepresentáció*. In: *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban*. Szerk. N. Kovács Tímea, Böhm Gábor, Mester Tibor. Kijarat, Budapest, 2005, 29–30.

szereplőket. Ezt játssza ki félig komolyan, félig keserű iróniával a szerb és magyar ősökkel rendelkező Milan, aki a szerb megszállás alatt rómaiként, pannóniaiként határozza meg önmagát.

Sokszor úgy tűnhet, az időben sem létezik folytonosság. Az utódok pontatlanul idézik fel az előző generáció(k) történetét, mígnem egyikük azonosíthatatlan alakként jelenik meg a pécsi vásár ponyváján árult foton. S hogy mégis van valamiféle folytonosság, azt nemcsak az jelzi, hogy van még, aki megfejtí a fénykép titkát, hanem az is, hogy megfigyelhető a hasonlóság a szereplők városhoz fűződő viszonyában. Talán elegendő a regény elejét és végét idézni. A regénybeli Száműzött így beszél Sopianae-ról: „Más itt a víz. Ízesebb. És talán ezért más a gyümölcs is, több benne az éjszaka, és több a hideg. Megcsípi a fagy a fákat, amelyek emlékeznek erre a fájdalomra, amikor a nap perzseli őket. Édesebb lesz a húsuk. Nehezebb a gyümölcsük és szebb” (31.). Vagy másutt: „Pannóniában illatos volt a levegő” (39.). A zárófejezet személyes elbeszélője így fogalmaz: „Izzadt a kert: a muskátli, a rózsa, a füge, a bukszus, a birs és a négyféle kajsi és hatféle őszibarack levelei is illatot verejtékeztek, hát még a mentával és petrezselyemmel, kakukkfűvel és mézfűvel beültetett apró kertrész a lépcső alatt, ott, ahol színültig telt locsolókannára és a kint felejtett türkiz táltra, amelyet nagyanyám török tálnak mondott, ki tudja, hogy a mintája miatt vagy azért, mert onnan hozta, madarak szálltak inni és pihenni” (343.). A város percepcióját mindannyiszor meghatározzák a fény- és hanghatások, az ízek és az illatok, a városi térbe illeszkedő természeti táj, a pannon táj. Ehhez a tájhoz kapcsolódik a regény zárlatában felfedezhető két szövegekőzi utalás. Az első a *Pannónia és Itália* című Babits-esszé egyik részletét idézheti fel: „Pannónia régi római föld, mely máig is őrzi a római kultúra nyomait. Nemegyszer esett meg, hogy anyám szőlőjében római pénzeket kapált ki a szőlőmunkás a hegyből”.⁵ A regényben a kulturális és archeológiai folytonosság⁶ jele az „időtlen kertben” megtalált kút vagy padlómozaik egyik darabja: „A sárgabarackfa alatt guggoltam, figyeltem valamit a földön, gilisztát vagy bogarat, amikor megcsillant egy mozaikszemcse sarka. Kikapartam a földből, és bevittem. Zöldesen, aranyosan ragyogott” (343.). A mozaik ugyanakkor a műfaj narratív önmetaforájaként is értelmezhető: a családtörténet egy-egy részleteként, amelyek végül az utolsó darabkája is helyére kerül. A másik szövegekőzi utalás Janus Pannonius *Egy dunántúli mandulafáról* című epigrammáját juttatja eszünkbe, amelyet a hagyományos makacsul pécsi keletkezésűnek tekint.⁷ Ám most a télen virágzó mandulafát az északi tájra tévedt pillangó váltja fel: „Egy délszaki lepke január huszonkilencedikén délben a Zsolnay-negyedben. A lepke az egyetlen, ami valóságos, noha lehetetlen, hogy itt legyen. Spanyolországban van a helye, esetleg Itáliában. Zágrábnál feljebb ez a faj talán meg sem él. És ha igen, januárban nem röpköd” (351.). A regényben sokszor megjelenő és elillanó pillangó végül az otthonkeresés és az otthonra találás metaforájává válik: „Nincs otthonom. Vagy ha van, hát tíz, húsz város ugyanannyi utcájában lakom a limesen belül. De a világ immár átlátható és bejárható. Unalmas formába rendeződött az egyetlen bizonyos pont, a 2012. január 29-én a fehér házfalra szállt pécsi lepke körül” (352.).

Péntek Orsolya e regénnyel nemcsak biztos pontot talált, hanem pécsi íróvá is vált. A *Vénusz jegyében* olyan Pécs-regény, amely újratermi a várost, s arra is képes, hogy kiégésítse és átformálja a róla alkotott mentális térképet.

⁵ Babits Mihály: *Itália és Pannónia*. In: *Uő.: Esszék, tanulmányok*. Szerk. Belia György. Szépirodalmi, Budapest, 707–710.

⁶ Havasréti, i. m.

⁷ Nagy Imre: *Öttorony. A pécsi irodalmi műveltség a kezdetektől a huszadik századig*. Kronosz Kiadó, Pécs, 2013, 52.